2008-421

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

(И. Арабаев атындагы кыргыз мамлекеттик университети
– тең уюштуруучу)

Д 13.06.331 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК 37; 372, 212, 4: 39

ТУНГАТАРОВА НАЗГҮЛ КЫРМАНЧИЕВНА

Бала бакчанын 6 -7 жаштагы балдарын кыргыздын улуттук каада - салттары аркылуу социалдаштыруу

13.00.01 – жалпы педагогика

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек - 2008

Диссертация И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин мектепке чейинки жана башталгыч билим берүүнүн технологиясы кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи:	педагогика илимдеринин доктору, профессор Рахимова М.Р.
Расмий оппоненттер:	педагогика илимдеринин доктору, профессор Уметов Т.Э.
	педагогика илимдеринин кандидаты, доцент Осмонова Ч
Жетектөөчү мекеме:	Ж.Баласагын атындагы КУУнин жогорку окуу жайлардын педагогикасы кафедрасы.

Диссертация 2008-жылдын 25 мартында саат 16.00 дө Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы (И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети – тең уюштуруучу) педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 13.06.331 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот.

Дареги: 720040, Бишкек шаары, Эркиндик проспектиси, 25

Диссертация менен Кыргыз билим берүү академиясынын Илимий китепканасынан таанышууга болот.

Автореферат 2008-жылдын 22 февралында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин кандидаты,
улуу илимий кызматкер: Ибраева Н.И.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Учурда мектепке чейинки тарбия берүү концепциясы тарбия иштеринин максат-милдеттерин кайрадан караштырып, аны түп тамырынан бери жакшыртууну талап кылууда. Ошого байланыштуу эгемендүүлүккө умтулган бүгүнкү күндүн талабына жараша, келечек муундарды улуттук таалим-тарбияга таянып, ар тараптан өнүккөн инсан катарында калыптандыруу зарыл болуп саналат.

Анын мазмуну жана негизги багыттары Кыргыз Республикасынын Конституциясы, Билим берүү жөнүндөгү мыйзамы, Улуттук "Билим" программасы, мектепке чейинки тарбия берүү жана балдарды багуу мамлекеттик стандарты сыяктуу расмий мамлекеттик документтерде айкын белгиленген. Ошол зарылдыктан улам балдарды социалдаштыруунун максаты терең каралууда, анын маңызы ар тараптан өнүккөн, дүйнөгө көз карашы, жөндөмдүүлүктөрү туура калыптанган Кыргызстанды алдыңкы мамлекеттердин катарына кошууга чоң салымын киргизе турган билимдүү келечек муундарын тарбиялоо. Мындай шартта ар бир улуттун өзүнүн рухий табылгаларын издөө жана пайдалануу алдыңкы планга коюлат. Социалдаштырууну улуттун өзгөчөлүгүнө жараша жүргүзүүнүн зарылдыгы элибизди улут катарында тааныткан илгертен бери келе жаткан өзүнө тиешелүү каада-салттары, үрп-адаттары, маданий турмушу аркылуу берилет. Кылымдар сынынан өлөнип, муундан-муунга өтүп, мазмунун толуктап келе жаткан элдик мурастардагы алдыңкы тажрыйба ар бир инсандын өсүп өнүгүүсүнө – социалдашуусуна себеп болот. Бүгүнкү күндө улуттук каада-салттар жыйналып, жаңы көз караш менен изилденип, келечек муунду тарбиялоодо пайдалануу керек экендигин турмуш өзү талап кылууда.

Социалдаштырууну кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу жүргүзүү боюнча, анын негизги бир тарабы болгон эмгекке тарбиялоону азыркы мезгилдин эң маанилүү маселеси деп эсептедик, анткени базар экономикасынын өсүп бараткан шартында жеке адамдын эмгектенүүдөгү ролу эске алынып, эмгек тарбиясына өтө чоң көңүл бурулууда.

Эмгектин мааниси жөнүндө, өз инсандарын тарбиялоодо улуттук-каада салттарды мурас катары пайдалануу керек экендиги тууралуу Жусуп Баласагындын, Калыгулдун, Арстанбектин, Молдо Кылычтын айткандары кеңири белгилүү. Ошондой эле Токтогул Сатылганов, Тоголок Молдо, Калык Акыев, Барпы Алыкулов ж.б. чыгармаларында өсүп келе жаткан жаш муундарды тарбиялоонун жана окутуунун элдик тажрыйбасынын ойлору камтылган.

Балдарды эмгекке тарбиялоонун психологиялык аспектилери, өзгөчөлүктөрү, өнүгүү мыйзам ченемдүүлүктөрү А.А. Давыдов, А.Н. Леонтьев, В.С. Мухина, Н.Л. Непомнящая, Д.И. Фельдштейн жана башка илимпоздордун изилдөөлөрүндө каралган. Республикабыздагы психологдор Н.Н. Палагина, А. Ысыкеев, Ж. Жумалиева, Т. Коңурбаев, К. Миңбаевдер бул маселе боюнча атайын изилдөө жүргүзбөсө дагы, өз эмгектеринде баалуу кеңештер менен сунуштарды беришкен.

Кыргыз элиндеги таалим-тарбия тажрыйбасы жөнүндөгү илимий изилдөөлөрүндө А.Э. Измайлов, М.Р. Балтабаев, М.Р. Рахимова, Н.И. Имаева, Ж.И. Койчуманов, К.К. Кыдыралиев жана башкалар балдарды эрте жашынан эле эмгекке үйрөтүп, үй жумуштарына көндүрүү боюнча ойлорун айтышкан. Улуттук каада-салттардын маданий педагогикалык аспектилерине А. Акматалиев, А. Алимбеков, Х.Ф. Анаркулов, Ж.Б. Бешимов, С.М. Саипбаев, Б.А. Апышев жана башка окумуштуулар өз эмгектерин арнашкан. Мектепке чейинки балдарды эмгекке тарбиялоо маселелерин М.Р. Рахимова, Л.П.Ионова, Ж.К. Асанова, Т.Э. Уметов, К.С. Тюрина, Т.А. Орусбаева, К. Сейдекулова, Ч. Осмонова, Э.К. Омуралиева ж.б. окумуштуулар изилдешкен.

Ошол эле мезгилде, илимий-педагогикалык изилдөөлөр далилдегендей, мектеп жашына чейинки балдарды эмгекке тарбиялоо ар кыл багытта каралат. Бирок, эмгекке улуттук каада-салттар аркылуу тарбиялоонун илимий-теориялык негиздери, ага байланыштуу дидактикалык талаптар, билим берүүнүн мазмуну, методдору улуттун психологиясын эске алуу бүгүнкү күнгө чейин педагогикалык изилдөөнүн предмети боло алган эмес. Бул изилдөөнүн илимий-теориялык жана практикалык зарылдыгын бекемдейт. Мектепке чейинки курактагы балдардын эмгек тарбиясында теория менен тажрыйбаны бирдиктүү карамайынча, бүгүнкү тарбиянын негизги багыттарын аныктоо кыйын. Ошондуктан, биз изилдөө ишибизде балдарды кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу социалдаштыруу боюнча, эмгекке тарбиялоонун илимий жактан жыйынтыкталган педагогикалык маселелерин алдынкы планга койдук. Анткени, үзгүлтүксүз билим берүүнүн алгачкы тепкичи болуп саналган мектепке чейинки тарбиянын кезек күттүрбөй турган маанилүү маселеси өз чечимин табууну талап кылат. Мына ушуга байланыштуу изилдөө ишибиздин маанилүүлүгү менен практикалык маңызы жана бул маселенин илимий-методикалык жактан жетишсиз изилденүүсү теманы “Бала бакчанын 6 - 7 жаштагы балдарын кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу социалдаштыруу” деп изилдөөбүзгө негиз болду.

Изилдөө объектиси: Бала бакчанын 6 - 7 жаштагы балдарын тарбиялоо процесси.

Изилдөөнүн предмети: Бала бакчанын 6 - 7 жаштагы балдарын кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу социалдаштыруу.

Изилдөөнүн максаты: 6 - 7 жаштагы балдарды кыргыз элинин каада-салттары аркылуу социалдаштыруу боюнча эмгекке тарбиялоонун илимий-теориялык маселелери жана аларды иш жүзүнө ашыруунун педагогикалык жолдорун аныктоо.

Изилдөөнүн гипотезасы (божомолу): 6 - 7 жаштагы балдарды социалдаштыруунун натыйжалуулугуна жетүүгө болот, эгерде:

а) эмгекке тарбиялоонун шарттарын түзүлүп ал мектепке чейинки мекемелердин күн тартибиндеги таалим-тарбия программасына киргизилсе; 6 - 7 жаштагы балдардын жаш жана психикалык өзгөчөлүктөрүн, билим деңгээлдерин, жөндөмдүүлүктөрүн эске алуу менен кыргыздын улуттук каада-салттары жөнүндөгү түшүнүктөр калыптандырылса;

б) студенттерди окутууда кыргыздын улуттук каада-салттарынын негизинде эмгекке тарбиялоо жогорку жана атайын орто окуу жайларындагы мектепке чейинки тарбия берүү бөлүмдөрүндө кеңири колдонууга алынса;

Коюлган максатты ишке ашыруу жана болжомолду текшерүү үчүн төмөндөгүдөй **изилдөө милдеттери** коюлду:

- балдарды кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу тарбиялоо багытындагы педагогикалык, психологиялык, тарыхый эмгектерди окуп үйрөнүү жана системалаштыруу;
- балдарды кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу эмгекке тарбиялоонун педагогикалык тажрыйбаларын иликтөө жана аларга баа берүү;
- изилдөөнүн темасы боюнча программа менен методикалык сунуштарга талдоо жүргүзүү жана бала бакчада өздөштүрүүлүчү материалдардын мазмунун жана көлөмүн аныктоо;
- бала бакчада 6-7 жаштагы балдарды кыргыздын улуттук каада-салттарынын негизинде социалдаштыруу боюнча эмгекке тарбиялоонун педагогикалык шарттарын тактоо, эксперимент өткөрүүнүн жолдору аркылуу эмгекке тарбиялоонун эффективдүүлүгүн текшерүү жана жалпылоо.

Изилдөөнүн методологиялык негизи катары инсандын социалдык маңызы жана аны калыптандыруу факторлору жөнүндөгү педагогикалык, психологиялык жана дидактикалык окуулар, элдик турмушту, анын мүдөөсүн чагылдырган илимий-педагогикалык казына тууралуу ойлор, илимий-педагогикалык процесстердеги тарыхый-маданий таануу методдору, гуманистик педагогиканын баалуулуктары,

Кыргыз Республикасы кабыл алган расмий материалдар (Конституция, мыйзамдар, саясий-социалдык токтомдор, буйрук-көрсөтмөлөр ж.б.), окуу программалары.

Изилдөөдө төмөнкү **методдор** колдонулду:

– психологиялык, педагогикалык, философиялык, социологиялык адабияттардын илимий-теориялык, тажрыйбалуу-багыттык анализи;

– байкоо жүргүзүү, балдардын эмгек аракетиндеги ишмердүүлүктөрүнө катышуу, балдардын эмгектерин талдоо, мектепке чейинки мекемелердин кызматкерлеринин алдыңкы педагогикалык тажрыйбаларын иликтөө жана жалпылоо, эксперттердин пикирлерин баалоо;

– социалдык-педагогикалык сурамжылоо: тестирлөө, анкета, маек, интервью ж.б.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык мааниси:

- илимий-теориялык жактан жалпыланган түрдө биринчи жолу бала бакчанын 6 - 7 жаштагы балдарын кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу социалдаштыруу анализге алынды;

- коомдун өнүгүү процессинде социалдык, экономикалык жагдайлардын өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу социалдаштыруу боюнча эмгекке тарбиялоонун психологиялык-педагогикалык негиздери илимий жактан аныкталды;

- кыргыздын улуттук каада-салттарын эмгекке тарбиялоонун негизинде өркүндөтүү максатында иштин башка формалары менен болгон байланышы жана аларды практикада колдонуунун жолдору сунуш кылынды.

Изилдөөнүн практикалык мааниси жана колдонуу областы:

Изилдөөдө такталган кыргыздын улуттук каада-салттарынын негизинде социалдаштыруу боюнча эмгекке тарбиялоонун ыкмаларын мектепке чейинки мекемелердин мектепке даярдоо топторундагы таалим-тарбия ишмердүүлүгүнүндө колдонуу пайдалануу мүмкүн, эмгекке тарбиялоону өркүндөтүү боюнча изилдөөнүн методикалык сунуштарын мектепке чейинки тарбия берүү бөлүмдөрүндө, атайын орто жана жогорку окуу жайларында, билимди жогорулатуу жана кадрларды кайра даярдоо институтунун мектепке чейинки тарбия берүү бөлүмдөрүндө пайдаланууга болот.

Изилдөөчүнүн жекече салымы:

- 6 - 7 жаштагы балдарды улуттук каада-салттардын негизинде социалдаштыруу боюнча эмгекке тарбиялоону жакшыртуунун психологиялык-педагогикалык негиздери аныкталып, аларга анализ берилип, тарбиялоо процессинде колдонуу жолдорунун бир топ үлгүлөрү сунуш кылынды.

Коргоого алып чыгуучу негизги жоболор:

- 6 - 7 жаштагы балдарды кыргыз элинин улуттук каада-салттары аркылуу социалдаштыруу боюнча эмгекке тарбиялоонун мазмуну жана шарттары;

- балдарды кыргыздын улуттук каада-салттарына таянып эмгекке тарбиялоонун психологиялык-педагогикалык негиздери, уюштуруу жолдору.

- бала бакчанын мектепке даярдоо тобундагы 6 - 7 жаштагы балдарды кыргыздын улуттук каада-салттарынын негизинде эмгекке тарбиялоону өздөштүрүүгө жардам берүүчү ыңгайлуу ыкмалар;

Изилдөөдөн келип чыккан корутундулардын жана жыйынтыктардын ишенимдүүлүгү психологиялык-педагогикалык изилдөөлөрдүн азыркы кездеги жетишкендиктерин эске алуучу илимий- негизделген методология; изилдөө максатынан келип чыккан милдеттерине адекваттуу болгон методиканын ишке ашышы; эксперттердин пикирлерин эске алып үйрөнүү жана эксперименттин жыйынтыгын ар тараптуу талдоо менен камсыздалат.

Изилдөөнүн жыйынтыгынын апробациясы

Изилдөөнүн негизги натыйжалары республикалык педагогикалык окуулардын кеңешмелеринде, эл аралык илимий-практикалык, илимий-методикалык конференцияларда, Кыргыз Республикасынын билим берүү академиясындагы мектепке чейинки тарбия берүү бөлүмүндө, мектепке чейинки тарбия берүү кызматкерлери менен өткөрүлгөн семинарларда (Бишкек, Ош, Жалал-Абад, Баткен, Нарын шаарлары) кеңири талкууланды. Апробация ошондой эле доклад жана макалалар түрүндө ар кандай басма иштеринде жайылтылды.

Изилдөө базасы: Бишкек шаарындагы №172, Ак-Өргө кичи районундагы жана Ысык-Ата районундагы бала бакчалар.

Изилдөө этаптары:

Изилдөөнүн биринчи этабында (2000 – 2001-жж.) коюлган проблема боюнча ага тиешелүү философиялык, социологиялык, этнографиялык, этнопедагогикалык, этнопсихологиялык, психологиялык, педагогикалык жана көркөм адабияттарга, бала бакчанын таалим-тарбия программаларына талдоо жүргүзүлүп, изилдөөнүн алгачкы методологиялык базасы, анын маселеси, максаты, ага жетүү кадамдары жана жумушчу божомолу аныкталды,

Изилдөөнүн экинчи этабында (2002 - 2004-жж.) мурда кабыл алынган теориялык ой корутундулардын тууралыгына ынануу үчүн практикада колдонуу жана эксперимент материалдарын сынактан өткөрүү жүргүзүлдү.

Изилдөөнүн үчүнчү этабында (2004 – 2006-жж.) эксперимент жүргүзүүнүн жыйынтыгын жалпылоо жана системалаштыруу, андагы алгачкы абалдарды жана методикалык сунуштарды тактоо менен изилдөөдөн жалпы корутунду чыгардык.

Диссертациянын түзүлүшү. Диссертациялык иш изилдөөнүн илимий негизин камтыган киришүүдөн, эки главадан жана алардан пайда болгон корутундулардан, жалпы корутундудан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат.

Кириш сөздө илимий иштин актуалдуулугу негизделип, изилдөөнүн проблемасы, объекти, предмети, максаты, милдети, методдору, илимий гипотезасы такталып, илимий жаңылыгы, практикалык баалуулугу, коргоого алып чыгуучу негизги жоболору, изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо чагылдырылды.

Биринчи глава "Мектепке даярдоо тобундагы балдарды кыргыз элинин улуттук каада-салттары аркылуу социалдаштыруунун илимий теориялык негиздери" деп аталып изилдөөнүн илимий-теориялык проблемаларын чечмелөөгө арналды, анда балдарды кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу социалдаштыруу иштеринин шарттары жана мазмуну, улуттук каада-салттар аркылуу эмгекке тарбиялоону өркүндөтүүнүн педагогикалык негиздери каралды.

Экинчи глава "Кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу балдарды социалдаштыруунун педагогикалык тажрыйбасы жана эксперименталдык жактан изилденүүсүнө" арналып кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу социалдаштыруу боюнча эмгекке тарбиялоонун методдору менен ыкмалары илимий негизде каралып чыгып; эксперименттерди уюштуруунун жолдору, аларды бала бакчанын таалим-тарбия процессинде ишке ашыруу жана анын натыйжалары талдоого алынды.

Корутундуда жүргүзүлгөн изилдөөнүн натыйжалары чагылдырылып, негизги жыйынтыгы чыгарылып, мазмуну боюнча сунуштар берилди.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Биринчи глава "Мектепке даярдоо тобундагы балдарды кыргыз элинин улуттук каада-салттары аркылуу социалдаштыруунун илимий теориялык негиздери" деп аталат да, анда изилдене турган маселеге байланыштуу социалдаштыруу боюнча эмгекке тарбиялоонун мазмуну менен шарттарын жакшыртуу, улуттук каада-салттар аркылуу эмгекке тарбиялоонун методдорун өркүндөтүү жөнүндөгү милдеттердин чечилиши баяндалды. Социалдаштыруу боюнча эмгекке тарбиялоонун методдорун жана ыкмаларын тактап чыгууда илимий-теориялык маселелер анын методологиялык негизи болуп эсептелет.

Тарбиячыларга илимий жактан жардам берүү максатында социалдаштыруунун өзөктүү маселеси болгон улуттук каада-салттарды кеңири жайылтуу боюнча иш-аракеттердин мазмуну берилди.

Элибизде жүрүп жаткан социалдык-экономикалык, руханий өзгөрүштөр мектепке чейинки мекемеден баштап, жогорку окуу жайларынын педагогикалык бөлүмдөрүнө, анын ичинде улуттук таалим-тарбия берүү тармагына өз таасирин тийгизип жатканы мыйзамдуу көрүнүш.

Өткөн тарыхыбыздын койнуна терең көз жүгүртсөк, жаш муундарды тарбиялоо үчүн мааниси зор этнопедагогика, этнопсихология илимдеринде руханий азык болгон элибиздин асыл мурастары бар экенин байкайбыз. Мындай мурастарга тил, турмуш маданияты, каада-салт, үрп-адаттар кирет. Балдардын тарбиясына байланыштуу каада-салт социалдык-маданий жана турмуштук болуп бөлүнөт. Социалдык-маданий каада-салттарга адамдардын өз ара мамилелери (туугандык, достук ж.б.), сөз өнөрү, музыка, көркөм өнөр менен байланышкандар, ал эми турмуштук каада-салттарга кыргыз элинин мурунку турмуш тиричилиги: боз үй жана анын жабдуулары, төрт түлүк малы, кийимдери, тамак-аштары жана дагы башка ушул сыяктуулар менен байланышкан каада-салттары кирет.

Турмуштук каада-салттар улуттук мүнөздө болот, элдик маданияттын өтө маанилүү ажырагыс бөлүгү, кылымдар бою жыйналып, сакталып, башкаларга өтө турган өзгөчө мурас болуп саналат. Ал адам баласы менен бирге жаралып, калыптанып анын өмүрүнүн аягына чейин жүрөт. Каада-салттын бир маанилүү жагы – туруктуулугу. Ошентсе да, каада-салт өзгөрүлбөй турган нерсе эмес, элдин экономикасынын, маданиятынын өнүгүүсү менен бирге, ал да өнүгүп, кээде жаңыланып, кээде унутулуп кала берет. Жаш муундарга анын маанисин түшүндүрүп, эмгекке тарбиялоодо, элдин кол өнөр кесибин үйрөтүүдө калыптанган тарыхый эрежелерин жеткирүү керек.

Кыргыз элинде баланы тарбиялоого байланыштуу алдыңкы идеялар менен каада-салттарды колдонуунун бир топ тажрыйбалары топтолгон. Улуттук каада-салттардын жашоо турмуштагы орду, тарбиялык мааниси, мазмуну, келечек муунду тарбиялоо али да болсо тактоону, аныктоону талап кылгандыктан: боз үй жана анын жабдууларын, төрт түлүк малды, зергерлик өнөрдү, улуттук кийимдерди, тамак-аштарды, кол өнөрчүлүктү талап кылуучу улуттук каада-салттардын негизинде балдарды эмгекке тарбиялоонун шарттарын, мүмкүндүктөрүн аныктап, изилдөө ишибизде жетекчиликке алдык.

Биз өзүбүздүн ишибизде таалим тарбияга өзгөчө маани берүү менен элибиздин эмгек тарбиясы боюнча тажрыйбаларын жыйнаган

окумуштуулар В.Ф. Афанасьев., А.Э. Измаилов., А.Ш. Гашимов, Я.М. Ханбиков., Г.Н. Волков., И.Ж. Койчуманов., Н.И. Имаева., Б. Апышов., Ж. Бешимов., Т.Ормонов., С. Саипаев., К. Кыдыралиев ж.б. изилдөөлөрүн окуп үйрөндүк жана ага таяндык. Албетте мында элибиздин улуттук өзгөчөлүктөрү эске алынды. Кыргыз элинин улуу агартуучусу И.Арабаевдин "Алип бээ жаки төтө окуу" китебинде (1911) кыргыздын турмушуна ылайыктуу жашоо тиричиликтен баштап күн аттары, жыл аттары, санат ырлар ж.б.у.с. аркыл темадагы тексттер берилип, жаш өспүрүмдөрдүн маданий билимдерин арттырып сабатын жоюп улутубуздун келечегине чоң салымын кошкон.

XIX к. экинчи жарымы XX к. башында кыргыз элине "заманчыл акындар" деген ат менен белгилүү болгон Калыгул Бай уулу, Арстанбек, Молдо Кылыч жаңы заманда, жашоонун жаңы шартында мурдагы адеп-ахлак, аң-сезимдин, баалуу түшүнүктөрдүн жоголуп кетишинен чочулап, үгүт-насаат ырларында ак-ниеттүүлүккө, чынчылдыкка, эр-жүрөктүүлүккө, адамдардын өз ара мамилелерин, урмат-сыйын сактоого, ак пейили, абийири менен эмгектенүүгө чакырышкан.

Окумуштуу Рахимова М.Р. "Кыргыз Республикасындагы мектепке чейинки тарбия системасынын өнүгүшү (1917 - 1992-жж.)" деген монографиясында балдарга ар тараптан тарбия берүүнүн, анын ичинде эмгекке тарбиялоонун өнүгүү тарыхын жана калыптаныш жолдорун белгилеп, бала бакчадагы балдарды өзүн-өзү тейлөөгө, жаратылышта иштөөгө, турмуш-тиричилик иштерине катышууга, чоң кишилердин иш-аракетин байкап, түшүнүп, тууроого жана анын пайдасын билүүгө тарбиялоо азыркы күндүн маанилүү маселеси экенин айткан. "Мектепке чейинки коомдук тарбияны андан ары жакшыртуу жана балдарды мектепке окуганга даярдоо жөнүндөгү" өкмөттүн токтомуна ылайык "Бала бакчада тарбиялоонун жана окутуунун типтүү программасында" (1984-ж.) жогорку жана мектепке даярдоо тобундагы балдарды эмгекке үйрөтүү үчүн "Кол эмгеги" ишмердүүлүктүн өз алдынча түрү катары бөлүнүп чыккан. Мында балдар кездеме, жыгач, кагаз, табигый материалдардын технологиялык касиеттери жөнүндөгү алгачкы түшүнүктөрдү өздөштүрүшкөн, ийне, кайчы, балка, араа, мык ж.б. колдонууну үйрөнүшкөн.

В.Г. Нечаева, Г.П. Лескова, Е.Н. Герасимова сыяктуу окумуштуулар мектеп жашына чейинки балдардын эмгек аракеттери менен билгичтигин өстүрүү үчүн, өзүн-өзү тейлөө, турмуш-тиричилик эмгеги, кол эмгеги жана жаратылыштагы эмгекти уюштуруу керек деп белгилешкен. Бирок, ошол кездеги теориялардын кайсынысына көз жүгүртпөйлү, элдик тажрыйбаны эске албаганы, турмуштук каада-салттарга маани берилбегени байкалат.

Д.В. Сергеева, Е.Н. Радина, Р.С. Буре, О.Н. Стреляева балдардын турмуш-тиричилик эмгегинин түрлөрүн изилдешип, 6 - 7 жаштагы балдар топ бөлмөсүн жана аянтчаны тазалап, жыйноону, тамак ичүүгө үстөл даярдоого катышууну, китеп, оюнчуктарды иреттөөнү турмуш-тиричилик аракеттери катары түшүндүрүлүп, эскертүүсүз өз алдынча эмгектенүүгө көндүрөт. Эмгектин ушул түрлөрүн элибиздин каада-салттары менен байланыштырып уюштурса, өз натыйжасын берер эле. Кыргыз эли баланы үй-тиричилик иштерине аралаштырып, эмгектенүүгө үйрөткөнгө чоң маани берип, кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу социалдаштыруу боюнча эмгекке тарбиялаган тажрыйбасын бала бакчада колдонууга болот деген ойдобуз. Мектеп жашына чейинки балдардын кол эмгегинде табигый материалдар, кагаз, картон, кездеме, жыгач колдонулуп андан ар түрдүү буюмдар жасала тургандыгын Я.И. Базик, Э.К.Гульянц, И.Ф. Ждан, Е.Я. Беляева теориялык жактан изилдеп, анын ыкмаларын тактап көрсөтүшкөн. Ал ыкмалар балдардын жөндөмүн, билгичтигин арттырууга, баштаган ишин аягына чыгарууга жардам берет, кол эмгеги баланын ийгиликтүү, чыгармачылык иши.

Жогорудагы окумуштуулар мектепке чейинки курактагы балдардын эмгегинин түрлөрүн терең талдоо менен алардын тарбиялык маанисин белгилешкен. Ал изилдөө ишибизде бала бакчанын эмгек тарбиясын уюштуруунун өзгөчөлүктөрүн тактоого көмөк көрсөттү. Эгерде эмгектин бул түрлөрү бала бакчанын таалим-тарбия ишинде улуттук каада-салттарды камтуу менен тыгыз байланышта өткөрүлсө, анда өсүп келе жаткан жаш муундардын эмгекке тартылуусуна, ага кызыгуусуна жана жөнөкөй эмгекти аткаруу жөндөмдүүлүгүн калыптандырууга болот эле.

Анткени балдардын пайдалуу эмгекке кызыгуусун ойготуу, тапшырманы аткарууга үйрөтүү, негизги милдеттердин бири болуп эсептелет. Бирок, колунан келбеген ишти канчалык тырышса дагы аткарууга кыйын. Ошондуктан, жогорку топтогу балдарды кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу социалдаштыруу боюнча эмгекке тарбиялоодо эмгек аракетин калыптандыруунун психологиялык мыйзам ченемдүүлүктөрүн жана өнүгүү мүмкүндүктөрүн эске алып жүргүзүү керек деп эсептейбиз.

Н.Н. Палагина, А. Ысыкеев, Ж. Жумалиева, Т. Коңурбаев жана башка психологдордун ой-пикирлерин негиз кылып алып, кыргыз элинин баланы тарбиялоодо колдонгон колдоо, көтөрмөлөө, мактоо, баалоо, талап коюу, тапшырма берүү өңдүү ыкмалары балдарды эмгектенүүгө, алдыларына максат коө билүүгө тарбиялоо зарылчылыгын пайда кылды. 6 - 7 жаштагы балдардын максатка багытталган эмгек аракети кандай аткарылганына гана эмес, эмне үчүн

аткарылганына байланыштуу. Себеби 6 - 7 жаштагы балдардын эмгек аракетиндеги мотиви негизинен чоңдордун мактоосуна, алар менен мамиле түзүүгө, өзүн көрсөтүүгө багытталат. Эмгек процессинде аткарылган тапшырманын маанисин балдарга түшүндүрүү, алардын эмгекке болгон кызыгуусун арттырып, анын жыйынтыгынан руханий канагат алуу менен жоопкерчилигин өстүрөт. Демек, мектепке чейинки курактагы балдардын психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алып, алардын эмгекке болгон коомдук мотивин калыптандыруу ар бир педагогдун милдети. Анткени, мотивация баланын инсандык калыптанышын камсыз кылууга катуу таасирин тийгизет.

Экинчи глава "Кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу балдарды социалдаштыруунун педагогикалык тажрыйбасы жана эксперименталдык жактан изилдениүсү" – деп аталат да, биздин изилдөө объектибиз балдарга иш-аракетти пландаштырууга, ойлогон ишти натыйжасы менен салыштырууга үйрөтүү, кыргыз элинин улуттук каада-салттары аркылуу социалдаштыруу боюнча эмгекке тарбиялоо иштерин бала бакчанын таалим-тарбия процессинде колдонуу зарылдыгын көрсөтүү. Ошого байланыштуу изилдөө ишибизде кыргыз элинин көчмөндүүлүгүн, мал менен жакындыгын белгиледик. Ошол малды багып-асыроо үчүн, жайлоо которуп көчүп жүрүшүп, элибиздин каада-салтынын бири болгон боз үй тигүүдөгү-түндүк көтөрүү, жай алышкандан кийин – тамак-аш даярдашып, кооз кийинишип, кыз-келиндер зергерлик буюмдарын тагынышып кошуналарынын үйүн өрүлүктөгөндөгү – конок тосуу, дасторкон жайуу, конок узатуу өңдүү каада-салт аземиндеги балдардын ордун тактагандан кийин, булардын негизин эмгек түзөөрүн далилдедик дагы, социалдаштыруунун эң маанилүү аспектисинин бири катары эмгекке тарбиялоону баса белгилеп, эксперименттин максатына, милдеттерине карата төмөндөгүдөй милдеттер аныкталды:

- балдардын эмгегин уюштуруунун педагогикалык, методикалык жолдорун белгилөө;
- бала бакчада таалим тарбия поцессиндеги иштердин бирдиктүү жүргүзүлүшүн тактоо;
- эмгек тарбиясында физиологиялык, психологиялык, жаш өзгөчөлүктөрүнө, мүмкүнчүлүктөрүнө карата алы жете турган эмгек түрлөрүн тандоо;
- балдарды эмгекке тарбиялоодо улуттун психологиялык өзгөчөлүктөрүнө карата кыргыздын улуттук каада-салттарынын негизинде кол өнөрчүлүгүн пайдалануу;
- эмгектенүүгө кызыгуусу, далалаты, анын түрлөрүн билүүгө умтулуусу, маанисин түшүнүүсүн өнүктүрүү менен эмгек тууралуу билимин жана ыктарын калыптандыруу.

Жогоруда белгиленген милдеттерди эффективдүү чечүү, максаттарды ишке ашыруу үчүн, мектеп жашына чейинки балдарды кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу социалдаштыруу боюнча эмгекке тарбиялоонун төмөнкүдөй багыттары түзүлгөн.

1) боз үй жана анын жабдууларын билүүсү;
2) төрт түлүк малды сүймөнчүлүк менен кароосу;
3) зергерлик буюмдарды билүүсү;
4) улуттук тамак тууралуу түшүнүгү;
5) улуттук кийимдерди билүүсү (булар жөнүндө толук түшүнүк 1 главанын 1.2. - бөлүмүндө берилди).

Кыргыз элинин турмуш-тиричилигинин мазмунун түзгөн төрт түлүк мал, боз үй жана анын жабдуулары, улуттук тамак-аш, зергерлик буюмдар, улуттук кийим-кече түзөөрү тууралуу билимдерине таянып, 6 - 7 жаштагы балдарды, турмуш-тиричиликтеги каада-салттардын негизинде социалдаштыруу боюнча эмгекке тарбиялоодогу билимдеринин деңгээлдери такталды.

Эксперименттин алдына коюлган максаттарын аткаруу үчүн изилдөө иштери үч мезгилде жүргүзүлдү.

Биринчи мезгилде (2000 – 2001-жж.) аныктоочу эксперимент уюштурулуп, анын алдына мындай милдеттер коюлду: а) улуттук каада-салттарды пайдалуунудагы турмуш-тиричиликтин мазмунун түзүп, балдарды социалдаштырууга көмөк берүүчү түшүнүктөр менен тааныштыруу; б) балдардын билим деңгээлин аныктоо; в) бала бакчалардын таалим тарбия иштеринин абалын, тарбиячылардын теориялык жана тажрыйбалык билимдерин, ата-энелердин педагогикалык билимдерин аныктоо. Бул боюнча 4 бала бакчада, 76 ата-эне менен бирдикте 30 тарбиячынын, 420 бала менен өткөргөн иш чараларына катыштык, анда: 1 - кичинекей топтор менен иштөө; 2-ситуациялык анализ, ролдук оюндар, ситуацияларды келтирүү, сурамжылоо; 3-анкета жүргүзүү, интервью жана башка; 4- аныкталган тема боюнча телевизорго туташтырып ар кандай фильмдерди көрүү менен талкуулоо каралып, алар такталды. Ушул иштер балдардын билим деңгээлин аныктоого жардам берди. Аныктоочу эксперименттин жыйынтыктары диссертацияда кеңири чагылдырылды, ошол билимдердин натыйжасынын кээ бирлеринин пайыздык көрсөткүчүнөн мисал келтирдик (Таблица 1).

Ошентип, аныктоочу эксперименттин натыйжасында балдардын кыргыз элинин каада-салттары тууралуу билимдери төмөн, кызыгуулары начар, эмгек аракетинде колдоно билүүсү жетишсиз экендиги далилденди. Балдар боз үй жана алардын жабдуулары жөнүндөгү түшүнүктөрдү тактаганда анын жүндөн жасалаарын, көчүп

жүргөнгө ыңгайлуу экендигин айтышты, бирок түндүктү – тор, уукту – таяк деп белгилешти.

Таблица 1

Жогорку топтун балдарынын боз үй жана анын жабдыктарын билүүсү менен кызыгуусу (пайыз менен)

№	Топтор	Боз үй	Чамгарак	Уук	Кереге	Эшик	Түн дүк	Чыг дан	Алаба кан
1	Экспери ментал-дык топ	70%	50%	45%	36%	15%	21%	5%	5%
2	Байкоо тобу	67%	49%	48%	34%	12%	34%	4%	5%

Изилдөө натыйжасынын пайыздык көрсөткүчтөрү 1 - диаграммада берилди.

Диаграмма 1

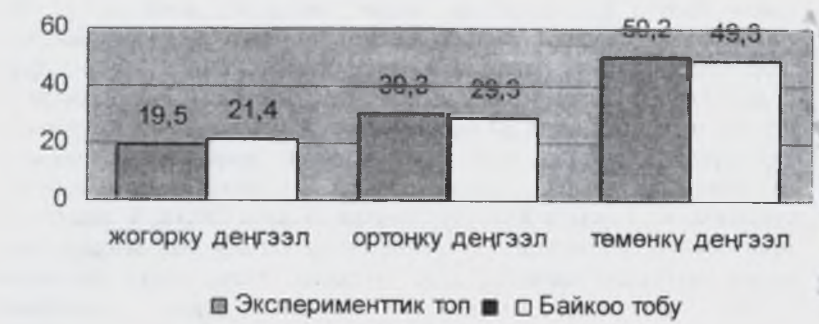

Диаграммадагы маалыматтарды талдап көрсөк балдарды эмгекке тарбиялоонун эксперименталдык тобунда жогорку деңгээл – 19,5 %, ортоңку – 30,3 %, төмөнкү– 50,2 % болсо, байкоо тобунда жогорку деңгээл – 21,4 %, ортоңку – 29,3 %, төмөнкү – 49,3 % түздү. Белгиленген пайыздык көрсөткүчтөрдөн мектепке чейинки мекемелерде балдарды эмгекке тарбиялоонун мазмунунда кыргыздын улуттук каада-салттары камтылбаганы байкалды. Боз үйдүн атын

билет, бирок жабдууларын, эмеректерин атай албайт. Идиш-аяктардан күнүмдүк турмушта колдонулуп жүргөн казан, самоорду билет, бирок тулга, чөмүчтү билбейт. Улуттук кийимдерден чепкен, топу, калпакты билсе, зергерлик буюмдардан сөйкө, шакекти билет, билерик, чачучукту билбейт.

Бала бакчалардын таалим тарбия процессинин абалын, жогорку топтун балдары кыргыздын улуттук каада-салттарынын негизинде белгиленген эмгек жөндөмүнүн деңгээлин, ага ылайыктап материалдарды талдап, ишти пландуу уюштуруунун сапатын, тарбиячылардын теориялык жана тажрыйбалык билимдерин, үй бүлөө менен эмгек тарбиясы боюнча иш жүргүзүүдөгү байланышын, ата-энелердин педагогикалык билимин аныктоонун натыйжасында төмөнкүлөр белгиленди:

- бала бакчадагы балдарды эмгекке тарбиялоо маселеси боюнча кыргыздын улуттук каада-салттары менен тааныштырууга жана аны колдонууга көңүл бурулбаганы;
- атайын методикалык жана дидактикалык материалдардын жетишсиздиги, эмгекке керектүү куралдардын жыйналбаганы;
- кыргыздын улуттук каада-салттары бала бакчанын таалим-тарбия иштеринде тийиштүү түрдө пайдаланылбаганы;
- колдонулуп жаткан программалардын (1998-ж., 2000-ж.) эмгекке тарбиялоо бөлүмүндө улуттук каада-салттар жеткиликтүү даражада орун албагандыктан, толуктоону талап кылаары;
- тарбиячылардын балдарга кыргыздын улуттук каада-салттары боюнча таалим-тарбия берүүдө билимдерин жогорулатуу үчүн, педагогикалык иштерди өткөрүү зарылдыгы.

Аталган кемчиликтерге жана талаптарга ылайык бала бакчанын тарбиячыларына арналган атайын 20 сааттык семинардын планы түзүлүп, темалары берилди.

Таблица 2

Балдарды эмгекке тарбиялоо боюнча тарбиячылар менен өткөрүлгөн семинардын темалары

№	Темалар	Эмгекти калыптандыруу маселелери	Лек-ция	Практикалык сабак-тар
1	**2**	**3**	**4**	**5**
1	Жогорку топтогу балдарды улуттук каада-салттар аркылуу эмгекке тарбиялоонун мазмуну	Балдарды эмгекке тарбиялоонун максат-милдеттери жана мазмуну	2	

2	Кыргыздын боз үйү, анын жабдыктары, жасалгалары жана идиш-аяктары тууралуу түшүндүрүү жана эмгекке тарбиялоо	Эмгекке тарбиялоонун бала бакча менен үй бүлөдөгү биримдиги	2	2
3	Бала бакчадагы балдарды улуттук кийим-кече, оюн-зоок, зергерлик буюмдар менен тааныштыруу жана эмгекке тарбиялоо	Эмгекке тарбиялоонун түрлөрүн жана атайын сабактарды өткөрүү	1	2
4	Оозеки адабияттын үлгүлөрүндөгү эмгекке тарбиялоонун көрүнүшү	Жомок, макал-лакап, каалоо тилек ж.б.	1	2
5	Балдарды кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу тарбиялоо	Эмгекке тарбиялоонун педагогикалык шарттары. Сабактарды талдоо	2	2
6	Улуттук каада-салттар аркылуу тарбиялоо билим-дерин өркүндөтүү	Бала бакчаларда эмгек тарбиясын жүргүзүү	2	2

Семинардын темаларын тандоодо жогруда аталган жетишпегендиктер эске алынуу менен табиячылардын билим деңгээлдерине жана мүмкүчүлүктөрүнө таяндык. Семинарды өткөрүүнүн натыйжасында мектепке чейинки курактагы балдарды эмгекке тарбиялоонун ык, такшалууларына зарыл болгон милдеттери чечилди

Педагогикалык процессте баланын жеке инсан болуп калыптануусуна тарбиячылар коллективи менен ата-энелердин биргелешип иштөөсү зарыл. Бала бакчада эмгекке тарбиялоонун максаты, милдети, анын мазмуну, эмгек түрлөрү, ыкмалары көпчүлүк учурларда ата-энелерге тааныш эмес. Негизги изилдөө объектибиз мектеп жашына чейинки балдар болгону менен эксперименттин бул бөлүгүндө тарбиячылар менен катар ата-энелердин мектеп жашына чейинки балдарын эмгекке тарбиялоодогу көз карашын, билим деңгээлин, эмгек түрлөрүн, турмуштук каада-салттарды канчалык биле тургандыгын, аны күндөлүк жашоодо пайдалануусун аныктоону

максат кылып коюп, аны аткаруу үчүн сурамжылоо,жекече аңгемелешүү өткөрүлүп, төмөнкүдөй маселелер аныкталды:

- эмгек тарбиясында жогорку сапатка жетүү үчүн бала бакча менен үй бүлөнүн байланышы;
- ата-энелердин педагогикалык билим деңгээлин жогорулатуу;
- баланын өз алдынча эмгектенүү аракетин, эмгек маданиятын, кол эмгегиндеги жөндөмдүүлүгүн, чоң кишилердин эмгегинин маанисин түшүнүүсү;
- эмгекке тарбиялоодо турмуштагы каада-салттарды колдонуусу.

Белгиленген максаттарды ишке ашыруу үчүн сурамжылоо жана жекече маектешүү методдорун колдондук.

Ата-энелерге берилген суроолордун саны - 40, анын кээ бир суроолору 3 - таблицада берилди.

Таблица 3

Ата-энелерден алынган сурамжылоонун жооптору

Сурамжы-лоо	Берилген жооптор	Жогорку билимдүү	Атайын орто билимдүү	Орто билимдүү	Жыйынтык
1. Баланы эмгекке тарбиялоо башкы максатыңыз бы?	1. Ооба 2. Жок 3. Айта албайм	27 2 2	20 2 4	7 11 1	Ата-энелердин көпчүлүгү эмгекке маани беришпейт.
2. Баланы эмгекке тарбиялоодо эмнени жетекчилик ке аласыз?	1.Педагогика лык адабият 2. Таанышта-рымдын тажрыйбасы 3. Өзүмдүн тажрыйбам	12 2 17	10 3 13	3 5 11	Үй бүлөдө өз тажрыйба-сын гана жетекчилик-ке алышат.
3. Бала менен чогуу эмгектене-сизби?	1. Ооба 2. Жок 3. Кээде	11 6 14	6 10 3	2 13 4	Үй бүлөдө бала менен бирге иштешпейт, себеби алар бузуп коюшат дешет

4. Балаңыздын балка, шибеге, ийне, жип менен иштөөсүнө кандай мамиле кыласыз?	1. Оң 2. Терс 3. Айта албайм	15 15 1	11 13 2	9 9 1	Көпчүлүк ата-энелер эрте деп ойлошот
5. Балаңыз эмгекке кызыгабы? Канчалык деңгээлде?	1. Жогорку 2. Ортоңку 3. Төмөнкү	19 8 4	17 7 2	11 8 2	Баланын эмгекке кызыгуусу жогорку - 60 %, ортоңку - 30 %, төмөнкү - 10 % экени аныкталды
Баардыгы		31	26	19	76 ата-эне

Экинчи мезгилде (2002 – 2004-жж.) калыптандыруучу эксперимент жүргүзүлүп, анда окутуунун азыркы кездеги жаңы технологиялардын интерактивдүү методдору, ошондой эле сурамжылоо, жекече аңгемелешүү, балдардын кыймыл, ык жана такшалууларын өнүктүрүүгө багытталган методдор колдонулду. Ушундай иш чаралардан кийин анын натыйжасы балдардын эмгекке болгон көз карашын өзгөртүүгө таасир этери эксперименттин ар бир этабында байкалып, балдардын билим денгээлдеринин көрсөткүчтөрүнөн төмөнкү мисал чагылдырылды (Таблица 4).

Окумуштуулардын тажрыйбаларын окуп үйрөнүү менен эксперименталдык иштерди жүргүзүүнүн натыйжасында балдарды улуттук каада-салттар аркылуу социалдаштырууга төмөнкүдөй аныктама берүүнү туура таптык: **бала бакчадагы балдарды улуттук каада-салттар аркылуу социалдаштыруу – бул элибиздин каада-салттарынын негизинде балдарды курчап турган жашоо шартка, коомго карата ар тараптан аларды өнүктүрүү, жөнөкөй түшүнүктөрүн, жөндөмдүүлүктөрүн, көз карашын улуттун өзгөчөлүгүнө жараша калыптандыруу** деп түшүнөбүз.

Эксперименттин жүрүшүндө 6-7 жаштагы балдарды кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу эмгекке тарбиялоонун үч негизги деңгээлдери белгиленди:

- жогорку деңгээл: боз үй, төрт түлүк мал, улуттук тамак-аш, зергерлик буюм, улуттук кийим тууралуу билүүгө кызыгуусу бар, алар тууралуу билими, түшүнүгү жеткиликтүү, эмгек аракетинде колдонуп, оюн аракетин уюштура алат.
- ортоңку деңгээл: боз үй, төрт түлүк мал, улуттук тамак-аш, зергерлик буюм, улуттук кийим тууралуу билүүгө кызыгат, алар тууралуу билими, түшүнүгү жетиштүү эмес, эмгек аракетинде колдонуп, оюн аракетин уюштура албайт, чоңдордун жардамына муктаж.
- төмөнкү деңгээл: боз үй, төрт түлүк мал, улуттук тамак-аш, зергерлик буюм, улуттук кийим тууралуу билүүгө болгон кызыгуусу төмөн, күнүмдүк турмушта жолукканын эле билет, эмгек аракетинде колдоно билбейт.

Таблица 4

Жогорку топтогу балдардын боз үй жана анын жабдыктарын билүүсү менен кызыгуусу (пайыз менен)

Топтор	Деңгээлдер	Боз үй	Чамгарак	Уук	Кереге	Эшик	Түндүк	Чыгдан	Алаба кан
Эксперименталдык	Жогорку	90%	78%	60%	51%	30%	31%	15%	16%
	Ортоңку	5%	12%	20%	23%	30%	33%	26%	23%
	Төмөнкү	5%	10%	20%	26%	40%	36%	69%	61%
Байкоотобу	Жогорку	70%	53%	48%	34%	12%	34%	7%	11%
	Ортоңку	19%	24%	32%	31%	36%	26%	11%	12%
	төмөнкү	11%	63%	20%	35%	52%	50%	82%	74%

Үчүнчү мезгилде (2004 – 2006-жж.) диссертант тарабынан жүргүзүлгөн эксперименталдык иштердин ыңгайлуу жолдорун байкап көрүү максатында текшерүүчү эксперименттер өткөрүлүп, анын натый-жасында балдардын кыргыздын улуттук каада-салттары тууралуу билим деңгээлдери жана анын пайыздык көрсөткүчтөрү 2 - диаграммада берилди.

Диаграммадагы маалыматтарды салыштырсак, эксперименталдык топтогу жогорку деңгээл эксперименттин аягында - 25.6 % көтөрүлүп-45,1 %түздү (эксперименттин башында - 19.5 % болчу), ортоңку деңгээл - 12 % жакшырып 42,3 % түздү (эксперименттин башында-30.3 %), жогорку жана ортоңку деңгээлдердин көрсөткүчтөрүнүн жогорулашы менен төмөнкү деңгээл - 50.2 %тен - 12,6 % чейин ылдыйлады.

Байкоо тобунда жогорку деңгээл - 28,8 %, ортоңку - 34,4 %, төмөнкү - 36,8 %. Бул көрсөткүчтөрдү салыштырганда эксперименталдык топтогу жетишкендиктер программадагы улуттук каада-салттар аркылуу балдарды социалдаштыруу үчүн атайын уюштурулган таасирлүү методдордун, илимий-методикалык колдонмолордун жардамы менен жогорулаганын далилдедик.

Диаграмма 2

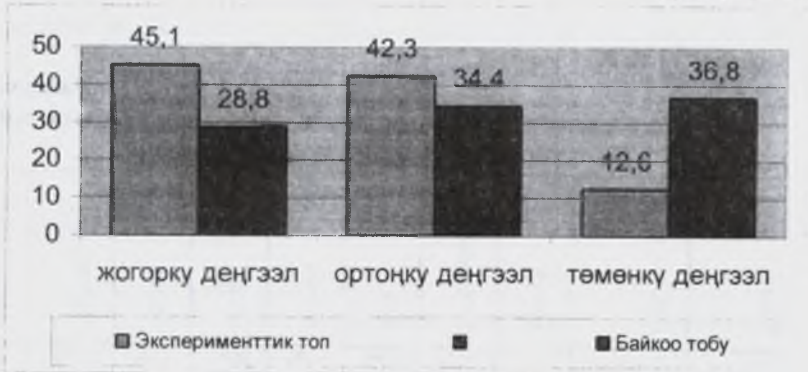

Демек, маселени теориялык жактан изилдөө натыйжасы жана тажрыйбалык эксперимент иштери төмөнкүдөй **корутунду** чыгарууга мүмкүндүк берди:

- изилденип жаткан темага байланыштуу психологиялык-педагогикалык таанып билүү илимий изилдөө ишибиздин методикалык негизи болуп саналат.

- жогорку топтогу балдарды социалдаштыруу боюнча илимий теориялык изилдөөлөрдү талдап, кыргыз элинин улуттук каада-салттары аркылуу эмгекке тарбиялоонун педагогикалык мазмуну белгиленип, ага тиешелүү аныктама берилди.

- бала бакчанын 6 - 7 жаштагы балдарын кыргыздын улуттук каада-салттарынын негизинде эмгекке тарбиялоонун багыттары, өлчөмдөрү, көрсөткүчтөрү берилип, алардын деңгээлдери белгиленди.

- мектеп жашына чейинки балдарды кыргыздын турмуш тиричилигиндеги эмгеги аркылуу улуттук каада-салттарды

түшүнүүсү, эмгек түрлөрүн билип, улуулардын эмгегин баалап, эмгек маданияты калыптанаары белгилүү болду.

- мектепке чейинки мекемелерде балдарга кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу эмгекке тарбиялоону уюштуруудагы чеберчилигин арттыруу максатында тарбиячыларга арналган семинар өткөрүлүп, ата-энелерди да сурамжылоо, аңгемелешүү иштери уюштурулуп, алынган жоопторго карай методикалык көмөк көрсөтүлдү.

- кыргыз элинин жашоосунда орун алган каада-салттар балдардын эмгекке болгон кызыгуусун, сүймөнчүлүк мамилесин, эмгек түрлөрүн билүү далалатын калыптандырууда таасирлүү методдор такталып чыкты.

Изилдөө ишибиз өзүнүн максаты менен милдеттерине жараша аткарылып, божомолдоонун тууралыгы далилденип, белгиленген жыйынтыкка жеттик деген ойдобуз. Аталган корутундуларды жетекчиликке алып, төмөнкүдөй **сунуштар** берилди.

- мектепке чейинки мекемелерде улуттук каада-салттарды таалим тарбия иштеринде кеңири колдонуу;

- эмгектин бардык түрлөрүндө улуттук каада-салттарды колдонуп, эмгекке тарбиялоонун таасирлүү метод ыкмаларын кеңейтүү;

- бала бакчага арналган кыргыздын улуттук каада-салттарын көрсөтө турган дидактикалык материалдарды даярдоо;

- кыргыз үй бүлөөсүндөгү турмуштук каада-салттар аркылуу эмгекке тарбиялоонун алдыңкы тажрыйбаларын жыйноо.

Мектепке чейинки келечек муундарды социалдаштыруу бүгүнкү күндөгү өзөктүү маселелердин бири катарында каралып, улуттук каада-салттар аркылуу эмгекке тарбиялоого карата атайын изилдөө иштерин уюштурдук. Улуттук каада-салттар аркылуу социалдаштырууну өздөштүрүүдө эмгектик тарбия негизги каражат экендиги, анын коомдук турмуштагы мааниси, мыйзам ченемдүүлүктөрү жөнүндөгү маалыматтарды балдарга жеткире билүү жана аларды үйрөтүү маселеси тарбиячынын ыйык милдети болууга тийиш. Бул үчүн эмгекке тарбиялоону балдардын күнүмдүк турмушуна жакындатуу маселесин күчөтүү зарыл.

Деги эле, кол эмгекте аткарылуучу иштерди тарбиячы жасап, көрсөтүп берүү жетишсиз болору талашсыз, андыктан балдар өз колдору менен заттарды кармалап, куралдарды даярдоого катышуусу талапка ылайык. Ошентип, улуттук каада-салттар аркылуу эмгекке тарбиялоо – бала бакчанын балдарынын турмушундагы социалдаштыруунун өзөгү, анткени ал аркылуу балдардын жөнөкөй эмгек аракеттери калыптанат.

Резюме

диссертационного исследования Тунгатаровой Назгул на тему «Социализация детей 6 - 7 лет в детском саду на основе кыргызских националнных традиций и обычаев» по специалцности 13.00.01 – общая педагогика на соискание ученой степени кандидата педагогических наук

Ключевые слова: воспитание, организация, труд, содержание, форма, методика, способ, обучение, анализ, уровень, эксперимент, традиция, обычаи.

Объект исследования. Воспитательный процесс детей 6 – 7 лет в детском саду.

Предмет исследования: Социализация детей 6-7лет в детском саду на основе кыргызских национальных традиций и обычаев

Цель исследования: Определение научно-теоретических основ и эффективных путей социализации детей 6-7лет на основе кыргызских национальных традиций и обычаев по трудовому воспитанию.

Методы исследования: научно-теоретический, исторический и практико-ориентированный анализ педагогической, философской, психологической, социологической литературы; наблюдение, посещение занятий, анализ детских работ, собеседование, изучение и обобщение передового педагогического опыта сотрудников дошкольных учреждений; социально-педагогические опросы: анкетирование, беседы, тестирование, интервьюирование и др.

Полученные результаты и их новизна: впервые в научно-теоретическом обобщенном виде осуществлен анализ социализации детей посредством кыргызских национальных традиций и обычаев; определены педагогические условия социализации детей по трудовому воспитанию с использованием национальных традиций и обычаев с учетом социальных, экономических обстоятельств в процессе развития общества; отражены взаимосвязь совершенствования трудового воспитания посредством кыргызских национальных традиций и обычаев с другими формами работ и даны рекомендации о путях их применения на практике.

Практическая значимость исследования и область его применения: Уточнены формы и методы исследования трудового воспитания на основе кыргызских национальных традиций и обычаев, которые могут быть применены в процессе различных форм воспитательно-образовательной деятельности в подготовительных группах дошкольных учреждений, методические рекомендации по совершенствованию трудового воспитания в отделах дошкольного воспитания, в средних специальных, высших учебных заведениях, институтах повышения квалификации и переподготовки кадров.

RESUME

of thesis of Tungatarova N. "Socialization of the pre-school children on the basis of tradition of the Kyrgyz people (6-7 ages)" 13.00.01 - Theory of the general pedagogies

Key words: organization, work, maintenance, farm, technique, analyses, level, experiment, tradition, customs.

It is well-known that the people as nation are developed through culture, language, art, tradition and customs. That is why going through the test of the time, enriching its content from generation to generation, the best heritage of the people attracts to the development of each personality. The analysis of the published works in the field of research of a problem was revealed with the contradiction between necessity working education of pre-school children by using the Kyrgyz tradition in the teaching process and insufficient research scientific and pedagogical and scientific - methodical substantiation has caused a choice of our research theme "Working education of the pre-school children on the basis of tradition of the Kyrgyz people (6-7 ages)".

The purposes of the research is to prove from the scientific-theoretical point of view development of working education of the pre-school children on the basis of tradition of the Kyrgyz people.

The object of the research is teaching and educational process in pre-school institutions.

Scientific novelty and the theoretical significance of the research:

- the scientific—theoretical basis of working education of pre-school children by using Kyrgyz tradition has been proved;
- a model of working education of the pre-school children on the basis of tradition of the Kyrgyz people have been worked out;
- content of working education of the children in the intermediate group on the basis of tradition of the Kyrgyz people has been determined and the additional program is given;
- scientific - methodical recommendations on the basis of the results of skilled experimental work have been defined and proved their efficiency.

The practical importance of the research: theoretical suggestions and skilled reconditions of the research can be used in practice of teaching in pre-school institutions, inommstitutes of improvement of professional skill of the pedagogical staff, in the pre-school departments of higher educational institutions and special courses. Results of the research can be used for the methodological manuals for the methodological manuals for the nursery zcoolz.

Диссертациянын негизги мазмуну төмөнкү эмгектерде жарыяланган

1. Баланы жашынан //Кыргызстанда мугалимдерди даярдоонун айрым маселелери КМПУнун 40 жылдык юбилейине арналган конференциянын материалдары. – Бишкек. – 1992. 83-б.

2. Бөбөктөрдүн дене тарбия сапаттарын тарбиялоодо кыргыздын улуттук кыймылдуу оюндарынын өзгөчөлүгү //Жыйынтыктоочу илимий конференциянын материалдары. – Бишкек. – 1993. – 66-67-б.

3. Кыргыз элинин улуттук оюндарынын балдарды тарбиялоодогу өзгөчөлүгү //Элдик педагогика жана мугалимдерди даярдоонун проблемаларына арналган конференциянын материалдары. – Бишкек. 1993. – 104-105-б.

4. Балдардын кыймыл ыктары менен такшалууларын калыптандыруудагы кыргыздын кыймылдуу оюндарынын мааниси // И.Арабаев атындагы КМПУнун педагогика кафедрасы уюштурган илимий методикалык конференциянын материалдары. – Бишкек. – 1994. – 77-78-б.

5. Мектеп жашына чейинки балдардын кыймыл сапаттарын тарбиялоо.|| Ош педагогикалык университети уюштурган илимий-методикалык конференциянын материалдары – Бишкек. – 1995. – 91-92-б.

6. Сырттан окуу бөлүмүндөгү мектепке чейинки тарбия берүү адистигине даярдалып жаткан студенттердин тажрыйбалык иштеринде улуттук кыймылдуу оюндарды пайдалана билүү // И.Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. Педагогика жана психология – Бишкек. – 2004. – № 2 – 307-310-б.

7. Баланын күнүмдүк режиминде ден-соолукту чыңдоого багытталган иш-аракеттер //И.Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. Педагогика жана психология. – Бишкек. 2006. – № 4. – 141-143-б.

8. Кыргыз калкынын педагогикасындагы балдарды эмгекке тарбиялоонун улуттук идеялары // Ы.Алтынсарин атындагы КБА – Алматы. – 2006.- № 2. – 56-58- б.

9. Типовая программа по курсу детской психологии. // – Бишкек. – 2005. - № 2 – 15-28-б. (И.Н. Чжен, А.Н. Тентимишева менен бирге).

10. Мектепке чейинки курактагы балдардын кебин өнүктүрүү теориясы жана методикасы боюнча типтүү программа // – Бишкек. – 2005. - № 2. – 3-13-б. (Т.А. Орусбаева, Б.С. Сатыбекова менен бирге).

Тунгатарова Назгүлдүн 13.00.01 – жалпы педагогика адистиги боюнча «Бала бакчанын 6 - 7 жаштагы балдарын кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу социалдаштыруу» аттуу педагогика илимдеринин кандидаты илимий даражаны изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына

Резюме

Түйүндү сөздөр: тарбия, уюштуруу, эмгек, мазмун, форма, методика, ык, такшалуу, анализ, деңгээл, практика, билим, эксперимент, каада-салт.

Изилдөө объектиси: Бала бакчанын 6 - 7 жаштагы балдарын тарбиялоо процесси.

Изилдөөнүн максаты: 6 - 7 жаштагы балдарды кыргыз элинин каада-салттары аркылуу социалдаштыруу боюнча эмгекке тарбиялоонун илимий-теориялык негиздери жана аларды иш жүзүнө ашыруунун педагогикалык жолдорун аныктоо.

Изилдөөнүн методдору: психологиялык, педагогикалык, философиялык, социологиялык адабияттардын илимий-теориялык, тажрыйбалуу-багыттык анализи; балдардын эмгек аракетиндеги ишмердүүлүктөрүнө катышуу, байкоо жүргүзүү, балдардын эмгектерин талдоо, мектепке чейинки мекемелердин кызматкерлеринин алдыңкы педагогикалык тажрыйбаларын иликтөө, жалпылоо; социалдык-педагогикалык сурамжылоо: тестирлөө, анкета, маек, интервью ж.б.

Алынган натыйжалар жана алардын жаңылыгы: илимий-теориялык жактан жалпыланган түрдө биринчи жолу бала бакчанын 6 - 7 жаштагы балдарын кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу социалдаштыруу талдоого алынды; коомдун өнүгүү процессинде социалдык, экономикалык жагдайлардын өзгөчөлүктөрүнө ылайык кыргыздын улуттук каада-салттары аркылуу социалдаштыруу боюнча эмгекке тарбиялоонун педагогикалык шарттары аныкталды; кыргыздын улуттук каада-салттарын эмгекке тарбиялоонун негизинде өркүндөтүү сунуш кылынды.

Изилдөөнүн практикалык мааниси жана колдонуу алкагы:

Изилдөөдө такталган кыргыздын улуттук каада-салттарынын негизинде эмгекке тарбиялоонун формалары менен методдорун мектепке чейинки мекемелердин таалим-тарбия процессинин ар кандай ишмердүүлүгүндө колдонууга мүмкүн, эмгекке тарбиялоону өркүндөтүү боюнча изилдөөнүн методикалык сунуштарын мектепке чейинки тарбия берүү бөлүмдөрүндө, атайын орто жана ЖОЖда, билимди жогорулатуу жана кадрларды кайра даярдоо институтунун мектепке чейинки тарбия берүү бөлүмдөрүндө пайдаланса болот.

Резюме

диссертационного исследования Тунгатаровой Назгул на тему «Социализация детей 6 - 7 лет в детском саду на основе кыргызских националнных традиций и обычаев» по специалнности 13.00.01 – общая педагогика на соискание ученой степени кандидата педагогических наук

Ключевые слова: воспитание, организация, труд, содержание, форма, методика, способ, обучение, анализ, уровень, эксперимент, традиция, обычаи.

Объект исследования. Воспитательный процесс детей 6 – 7 лет в детском саду.

Предмет исследования: Социализация детей 6-7лет в детском саду на основе кыргызских национальных традиций и обычаев

Цель исследования: Определение научно-теоретических основ и эффективных путей социализации детей 6-7лет на основе кыргызских национальных традиций и обычаев по трудовому воспитанию.

Методы исследования: научно-теоретический, исторический и практико-ориентированный анализ педагогической, философской, психологической, социологической литературы; наблюдение, посещение занятий, анализ детских работ, собеседование, изучение и обобщение передового педагогического опыта сотрудников дошкольных учреждений; социально-педагогические опросы: анкетирование, беседы, тестирование, интервьюирование и др.

Полученные результаты и их новизна: впервые в научно-теоретическом обобщенном виде осуществлен анализ социализации детей посредством кыргызских национальных традиций и обычаев; определены педагогические условия социализации детей по трудовому воспитанию с использованием национальных традиций и обычаев с учетом социальных, экономических обстоятельств в процессе развития общества; отражены взаимосвязь совершенствования трудового воспитания посредством кыргызских национальных традиций и обычаев с другими формами работ и даны рекомендации о путях их применения на практике.

Практическая значимость исследования и область его применения: Уточнены формы и методы исследования трудового воспитания на основе кыргызских национальных традиций и обычаев, которые могут быть применены в процессе различных форм воспитательно-образовательной деятельности в подготовительных группах дошкольных учреждений, методические рекомендации по совершенствованию трудового воспитания в отделах дошкольного воспитания, в средних специальных, высших учебных заведениях, институтах повышения квалификации и переподготовки кадров.

RESUME

of thesis of Tungatarova N. “Socialization of the pre-school children on the basis of tradition of the Kyrgyz people (6-7 ages)” 13.00.01 - Theory of the general pedagogies

Key words: organization, work, maintenance, farm, technique, analyses, level, experiment, tradition, customs.

It is well-known that the people as nation are developed through culture, language, art, tradition and customs. That is why going through the test of the time, enriching its content from generation to generation, the best heritage of the people attracts to the development of each personality. The analysis of the published works in the field of research of a problem was revealed with the contradiction between necessity working education of pre-school children by using the Kyrgyz tradition in the teaching process and insufficient research scientific and pedagogical and scientific - methodical substantiation has caused a choice of our research theme "Working education of the pre-school children on the basis of tradition of the Kyrgyz people (6-7 ages)".

The purposes of the research is to prove from the scientific-theoretical point of view development of working education of the pre-school children on the basis of tradition of the Kyrgyz people.

The object of the research is teaching and educational process in pre-school institutions.

Scientific novelty and the theoretical significance of the research:

- the scientific—theoretical basis of working education of pre-school children by using Kyrgyz tradition has been proved;
- a model of working education of the pre-school children on the basis of tradition of the Kyrgyz people have been worked out;
- content of working education of the children in the intermediate group on the basis of tradition of the Kyrgyz people has been determined and the additional program is given;
- scientific - methodical recommendations on the basis of the results of skilled experimental work have been defined and proved their efficiency.

The practical importance of the research: theoretical suggestions and skilled reconditions of the research can be used in practice of teaching in pre-school institutions, inommstitutes of improvement of professional skill of the pedagogical staff, in the pre-school departments of higher educational institutions and special courses. Results of the research can be used for the methodological manuals for the methodological manuals for the nursery zcoolz.